

Bokmelding

Lars Rumar

Historien och Härjedalsdomen. En kritisk analys.

Umeå universitet. Vaartoe/Centrum för samisk forskning. Umeå 2014.

Helge Salvesen

Härjedalsmålet var en sivilrettslig prosess som ble innledet i den svenske Tingsrätten i Sveg i 1990 og endte med avvisning i Högsta domstolen (HD) i 2004. Dermed ble Hovrätten för Nedre Norrlands dom i 2002 rettskraftig. Hva dreide denne rettsaken seg om? Opprinnelig førte eierne av 1700 skogseiendommer i Härjedalen sak mot fem samebyer, Handölsdalen, Mittådalen, Tåssåsen, Ruvhten Sijte (tidligere Tännäs) og Idre der de bestred at samebyene hadde rett til å la sine reinsdyr nytte vinterbeite på deres eiendommer. Underveis i prosessen inngikk noen av de store skogselskapene, Stora skog, Korsnäs og MoDo som eide en stor del av eiendommene, forlik, slik at Tingsrätten avsa en dom i 1996 som omfattet i underkant av 600 eiendommer. I sine dommer konkluderte både Tingsrätten og Hovrätten med at disse eiendommer ikke var beheftet med urgammel sedvanerett til samisk reinbeite. Dommen innebar følgelig en fullstendig seier for skogeierne, da begge rettsinstanser vurderte at samebyene ikke hadde rett til vinterbeite på privat mark utenfor reinbeitefjellene.

Et lignende resultat hadde Högsta domstolen alt i 1981 kommet fram til i det såkalte Skattefjällsmålet, der samene framsatte krav overfor den svenske staten om eiendomsrett til visse fjellområder i nordre Jämtland. HD anså at en nomadisk livsform, som samene drev, ikke i seg selv var til hinder for at det var mulig å etablere en bruksrett for samisk reindrift basert på «urminnes hävd» som var så sterk at den kunne sammenlignes med eiendomsrett. Men slik bruksrett kunne ikke dokumenteres for skattefjellene i nordre Jämtland, uttalte HD. Men i Härjedalen mente samene at de hadde tilstrekkelig alders tids bruk til å kreve slik rett.

Den boka som her omtales, er skrevet av historikeren og landsarkivarien Lars Rumar, og er en kritisk analyse av det materialet som ble lagt fram i Härjedalsprosessen og hvordan det ble tolket. Nesten samtidig med rettsprosessen i Härjedalen ble to liknende samiske sedvanerettslige prosesser ført for retten, Selbusaken i Norge og Nordmalingsaken i Sve-

rige. Lars Rumar hevder at Härjedalsdommen skiller seg fra de to andre dommene gjennom den ulike og avgjørende rolle som den historiske dokumentasjon ble tillagt i disse sakene. Rumar sammenlikner de tre sakene og gransker holdbarheten i bevismaterialet. Hans dom er hard: Härjedalsdommen hviler på skrøpelig historisk grunn og et foreldet historiesyn.

En forutsetning for at rettsapparatet skal kunne fungere rettferdig, er at materialet som presenteres i retten, sikrer at de ulike gruppers syn blir lyttet til og at alle grupper kommer til orde i det historiske kildematerialet. Spørsmålet som Rumar stiller, er om Tings- og Hovrätten kan sies å ha gjort det i Härjedalsmålet. Ettersom det dreier seg om to ulike næringsformer, en nomadisk næring på den ene sida og en bofast bondekultur på den andre, er de metodiske problem viktige å avklare. Man må nemlig være oppmerksom på at kildematerialet i eldre tid i første rekke avspeiler majoritetsbefolkningens og administrasjonens forhold og vurderinger, ikke samenes. I et innsiktsfullt forord i boka hevder historieprofessoren Patrik Lantto, liksom Rumar, at rettsprosessen i Härjedalsmålet har sine røtter i framveksten av den svenske samepolitikken på 1800-tallet. Det innebærer en sterk motstand i Jämtlands län mot rettigheter for reinnæringen i perioden omkring tilkomsten av den første reinbeitelovgivning på 1880-tallet. Det var bøndene som i samfunnets øyne representerte framskrittet, og de måtte derfor støttes framfor samene. Det historiesyn som kom til å dominere på slutten av 1800-tallet, var den norske historikeren Yngvar Nielsens framrykningsteori. Han fikk i 1889 et offentlig stipend for å utforske den angivelige innvandring av samer mot syd som skulle ha funnet sted i løpet av de siste 200 år, og de hadde trengt inn på mark som allerede ble brukt av en veletablert jordbrukskultur. Et sentralt metodespørsmål i bevisføringen i retten er de såkalte *ex silentio*-slutninger, det vil si slutninger trukket på grunnlag av kildenes taushet. I dette tilfellet gjelder det i særlig grad fraværet av omtale av samer i jordebøker og lignende fra 1600- og 1700-tallet i Jämtland og Härjedalen. Her står et stort avskriftsmateriale gjort av överlantmätaren i Jämtlands län, Valfrid Larsson, i forbindelse med Skattefjällsmålet sentralt. I dette materialet finnes ikke omtale av samer. Larsson mener dette bør tyde på en innvandring av samer på en så sen tid at alle marker var disponert av bønder. Lars Rumar avviser dette *ex silentio*-argumentet:

Valfrid Larssons tilvägagångssätt och slutsatser visar att han saknade den nödvändiga insikten om de historiska källornas olika karaktär och innebörd. I hans värld ska den nomadiska renskötelsen inordnas i sama fastighetsrättsliga system som jordbruket [...] [L]apparna liksom andra undersåtar skulle vara i sin rätta fädernebygd och där söka uppehälle och förkovra sig i sin näring. Lapparna ansågs lämpliga att bruka och kultivera lappmarken men otjänliga till andra provinsers brukande. Om lapparna flyttade från lappmarken blev den ödelagd. Dette skulle vara till skada för riket [...] När det gäller det skriftliga källmaterialet kan man säga att det skulle vara närmast sensationellt om en liten nomadiserande grupp utan fast egendom skulle göra några avtryck i detta. De få medeltida diplom rörande Härjedalen som er bevarade gäller alla – såvida de inte avser övergripande kyrkliga och politiska frågor – ägande av fast egendom. (s.32f).

Lars Rumar avslutter sin bok med å hevde at den historieskrivning som ligger til grunn for Härjedalsdommen, for en stor del dekkes av en formulering av rettshistorikeren Mauritz Bäärnhielm: Det er en «historieforfalskning att använda dagens juridiska etiketter på det förflutnas verklighet.» Det reiser imidlertid et viktig spørsmål: Er rettsapparatet det beste

instrument for å løse konflikter mellom en nomadisk reindriftskultur og et bofast bondesamfunn? Kanskje bør slike saker finne sin løsning gjennom politiske prosesser og institusjoner, slik som utredninger innenfor rammen av f.eks. et samerettsutvalg.

Boka er tankevekkende lesning. Få, om noen, har en så bred og dyp yrkeskunnskap som Rumar når det gjelder dokumentasjon og tolkning av arkivalia med relevans for sørsamisk fortid. Boka er dessuten forsynt med et stort kartmateriale, ikke på papir, men lagt inn på en medfølgende cd-plate. Dette er et meget godt materiale; et problem oppstår imidlertid når datamaskiner ikke lenger har cd-stasjoner som standardutstyr. Dessverre tror jeg den tida snart er en realitet. Bedre hadde det vært om kartene ble lagt ut på internett, og at det i boka ble vist til en nettadresse hvor kartene var å finne. Da kunne de også fornyes og suppleres ved behov.